

EVALUAČNÍ VÝZKUM PROJEKTU PLZEŇ – EVROPSKÉ HLAVNÍ MĚSTO KULTURY 2015

Jiří Ježek

ÚVOD

Velkým kulturním a uměleckým projektům (megaprojektům) a jejich významu pro rozvoj měst a regionů, se v poslední době věnuje značná pozornost. Jejich evaluace je předmětem zájmu mnohých aplikovaných i akademických výzkumů.[1] V oblasti projektů evropských hlavních měst kultury je, alespoň podle citačního ohlasu měřeno, nejvýznamnější tzv. Palmerova zpráva [4], která v základních rysech shrnuje poznatky pořadatelských měst. Její slabou stránkou však je, že nenabízí ani rámcový postup, jak takové velké kulturní projekty monitorovat a komplexně evaluovat. V této souvislosti je zapotřebí dodat že ani Evropská komise, která je iniciátorem projektů evropských hlavních měst kultury (EHMK), doposud nenabídla propracovanou metodiku, která by umožnila seriózní porovnání výsledků jednotlivých měst.

Jak uvádí mnozí autoři (viz např. [2], [5] a jiní), a potvrzují představitelé námi oslovených měst, která byla v minulosti nositeli titulu „evropské hlavní město kultury“, tak monitoring a evaluace podobných velkých kulturních projektů představuje značný problém, neboť se obtížně hledají vhodné indikátory úspěšnosti, na nichž by se dokázali všichni shodnout. Představitelé měst často neskrývají obavu, že evaluační výzkumy a použité indikátory spíše než pozitivní efekty odhalují neúspěšnost, která vede ke zpochybňování efektivity takových velkých a finančně náročných investic. Na druhé straně se v praxi nezdá setkáváme s nekritickou oslavou ekonomických přínosů, nejenom velkých kulturních a uměleckých projektů, ale kultury jako takové (Evans [1] a jiní). Jako příklad z české praxe můžeme uvést, s jakými nekritickými očekáváními přivítala kulturní obec model, nabídnutý ministerstvem kultury, který jim konečně umožňuje vyčíslit ekonomické přínosy kulturních akcí a tak zdůvodnit jejich přínosnost.

Evaluační studie o dopadech velkých kulturních projektů jako nejvýznamnější indikátor ekonomického přínosu nejčastěji používají počet nově vytvořených pracovních míst. Jejich autoři jsou často kritizováni za to, že přehlížejí dlouhodobé a multiplikační efekty. Vývoj efektivních monitorovacích a evaluačních systémů a výzkumných metodologií pro stanovení nejenom ekonomických dopadů velkých kulturních projektů, je proto výzvou jak pro praxi, tak pro praktický a teoretický výzkum. Je až zarážející, jak jsou projekty EHMK na jedné straně vyzdvihovány pro jejich nezpochybnitelný ekonomický přínos, a na druhé straně chybí věrohodné monitorovací a evaluační systémy, které by dokázaly tuto hypotézu potvrdit.

1 CÍL A METODIKA

Cílem tohoto příspěvku je seznámit odbornou veřejnost se základními přístupy, principy a indikátory, na základě nichž tým spolupracovníků Střediska pro výzkum regionálního rozvoje na Fakultě ekonomické Západočeské univerzity v Plzni vytvořil koncepci monitorovacího a evaluačního systému projektu Plzeň 2015, resp. program jeho evaluačního výzkumu. Pro omezené možnosti tohoto článku se zaměřujeme pouze na nejvýznamnější prvky.

2 PLZEŇ – EVROPSKÉ HLAVNÍ MĚSTO KULTURY 2015

Na počátku iniciativy Plzeň 2015 byla diskuse o tom, že je zapotřebí zvýšit atraktivitu města jak pro místní obyvatele, tak pro návštěvníky města a investory. Zúčastnění se shodli, že toho lze dosáhnout pouze zvýšenými investicemi do kvality životního prostředí, kultury a sportu. Strategickým cílem rozvoje města Plzně se tak stalo vyprofilování jeho nabídky tak, aby bylo veřejností vnímáno nejenom jako průmyslové

město anebo město piva (anebo v poslední době stále častěji jako město sportu), ale také jako evropské kulturní centrum s pozitivním image, známé nejenom v České republice, ale i v Evropě. Projekt Plzeň 2015 je v této souvislosti jakými vlajkovým projektem, který má dva cíle:

- vnitřní cíl: komplexní regenerace města (ekonomická, sociální, kulturní, environmentální, urbanistická), odpovídající potřebám znalostní ekonomiky a postindustriální společnosti;
- vnější cíl: vytvořit nezaměnitelnou identitu města a zlepšit jeho image jak u místního obyvatelstva, tak i návštěvníků a potenciálních investorů;

Vlastní iniciativa přihlásit se do soutěže o hlavní město evropské kultury se zrodila již v r. 2003. Vzešla z odboru kultury Magistrátního úřadu města Plzně, který v té době spolupracoval na dílčím projektu s rakouským Grazem, který byl v daném roce evropským hlavním městem kultury. V průběhu následujících měsíců pod dojmem grazských zkušeností probíhalo shromažďování informací o projektu o podmínkách účasti, výběrových kritériích apod. V září 2007 městské zastupitelstvo formálně odsouhlasilo, že se Plzeň zúčastní soutěže. Organizací celého projektu byl pověřen Útvar koordinace evropských projektů. Vznikl tým pracovníků, kteří měli celou akci na starosti. Byl vytvořen integrovaný plán rozvoje města s názvem „Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015“ a „Program rozvoje kultury 2009 – 2019“. Oba dokumenty vytvořily strategický rámec pro realizaci projektu „Plzeň 2015“. Do procesu jejich zpracování bylo zapojeno nejenom politické a administrativní vedení města, ale také odborná veřejnost a místní obyvatelé. Významnou roli v této souvislosti sehrálo Centrum komunitního plánování Západní Čechy, které podnítilo kreativitu místních obyvatel (zvláště mládeže), aby ve jakési skupinové hře („future city game“) identifikovaly problémy města a jejich řešení. Prostřednictvím hry měli její účastníci odhalit problémy města a nalézt jejich řešení. A to jak ekonomické a ekologické, tak i sociální a

kulturní problémy města. V říjnu 2009 byly oba strategické dokumenty schváleny a zaslána přihláška do soutěže. Ze tří soutěžících měst (ještě Hradec Králové) byla vybrána dvě města Ostrava a Plzeň, která postoupila do druhého kola. Nakonec 8. září 2010 výběrová komise vybrala Plzeň jako hlavní město evropské kultury pro rok 2015. V čem byl projekt Plzně lepší než projekt konkurenční Ostravy, kterou favorizovala média? Komise především ocenila, že Plzeň předvedla profesionální přístup a dosáhla „vynikající rovnováhy mezi kulturními projekty plánovaných na rok 2015 a regenerací města“. (viz Závěrečná zpráva výběrové komise). Významnou roli sehrál také silný politický závazek ze strany primátora města a vůbec vedení města, dále již vybudované evropské vazby a kontakty (podle některých to byl klíčový faktor úspěšnosti) a také otevřenost strategie celého projektu.

3 NEJVÝZNAMNĚJŠÍ PRVKY PROJEKTU PLZEŇ – EVROPSKÉ HLAVNÍ MĚSTO KULTURY 2015

Stavební (investiční) projekty

- Projekt nové divadelní budovy. Moderní divadelní budova splňující všechny požadavky na moderní divadlo, (kapacita dva sály, 400 + 200 diváků).
- Centrum experimentální kultury Světovar. Jedná se o areál bývalého pivovaru. V areálu by měl mj. vzniknout multifunkční sál pro pořádání různých kulturních akcí, muzeum designu, umělecké ateliéry, archiv města Plzně, kavárna, parkoviště, okolní zeleň okolí nabízející možnosti k odpočinku apod. Důležité je, aby si celý areál zachoval svůj původní industriální vzhled a přitom našel nové využití, které obohatí kulturní život ve městě.
- Nádraží Jižní předměstí. Jedná se o historickou nádražní budovu, která ztratila svůj původní význam. V 90. letech budova značně chátrala a byla dlouhou dobu nevyužívaná. V roce 2000 přišlo občanské sdružení Johan s návrhem, aby se celý areál využíval

jako experimentální prostor pro různé alternativní divadelní formy.

- Sportovně relaxační zóna Štruncovy sady a trasy podél řek. Plzeň je jedinečná tím, že leží na soutoku čtyř řek. Jedná se o unikátní říční systém v rámci ČR i Evropy. Jedná se o prostor jako stvořený pro volnočasové využití. Cílem projektu je podél všech plzeňských řek vytvořit síť pěších a cyklostezek, které budou propojovat stávající sportovně relaxační oblasti ve městě. Na vybraných místech budou vytvořeny in-line dráhy, fitness stezky, hřiště pro různé sporty (fotbal, frisbee), skate park, lezecká stěna, dětská hřiště, ale i místa k posezení a vyhlídková místa.

Kulturní projekty

- Druhou klíčovou složkou projektu Plzeň 2015 budou různé kulturní akce (eventy). Hlavním cílem kulturních projektů je propojit kulturu s dalšími důležitými oblastmi či sférami života ve městě: umění a technologie, město a vztahy, tranzit a menšiny a příběhy a prameny.

4 KONCEPCE MONITOROVACÍHO A EVALUAČNÍHO SYSTÉMU PROJEKTU „PLZEŇ 2015“

Při koncipování monitorovacího a evaluačního systému bylo využito poznatků zahraničních měst, která byla v minulosti nositeli tohoto projektu. Za nejlépe propracovanou studii dopadů velkých kulturních a uměleckých projektů EHMK se považuje tzv. liverpoolský model [7], který se v modifikované podobě využil i při evaluaci dopadů letních olympijských her v Londýně (2012). Představa, že bychom uvedený model pouze mechanicky převzali, byla již od počátku vyloučena. Důvodem je nejenom odlišnost obou měst (Liverpoolu a Plzně), ale také objem finančních prostředků, které je město Plzeň, zvláště v dnešní době krize, připravené do realizace projektu a jeho evaluace investovat. Přestože je systematická evaluace projektu nezbytnou podmínkou, aby

město získalo dotaci EU (tzv. Cenu Meliny Mercouri), tak doposud monitorovacím a evaluačním otázkám nebyla věnována patřičná pozornost.

Kromě Liverpoolu, jsme využili poznatky také dalších měst, která jsou strukturálně podobná Plzni a jsou považována za úspěšná. Na základě komunikace se zahraničními experty jsme pro srovnávací analýzu nakonec vybrali města Weimar (1999), Graz (2003), Linz (2009) a Pécs (2011).

Tak jako v mnohých jiných městech (aktuálně např. v Marseille a Košicích), je za evaluační výzkum většinou zodpovědná místní univerzita, v našem případě Západočeská univerzita v Plzni, od níž se očekává, že bude garantem nezávislosti hodnocení.

Přivítali jsme také, že v rámci sítě evropských hlavních měst kultury došlo ke sdružení univerzitních pracovišť, zodpovědných za evaluační výzkum (ECoc Policy Group), jehož cílem je vyvinout komplexní monitorovací a evaluační model (systém) pro měření multiplikačních dopadů velkých kulturních projektů. Předmětem hodnocení by přitom měli být nejenom ekonomické, ale také sociální, kulturní, environmentální a politické dopady. Snahou zmíněného mezinárodního společenství, jehož jsme se stali členem, je vytvořit nový a inovativní přístup ke sledování a měření dopadů, který by překračoval rámec běžně používaných kvantitativních indikátorů (jako např. růst pracovních příležitostí nebo počtu přenocování), a více zohledňoval jedinečné zkušenosti jednotlivých měst. Důraz se klade na sledování dlouhodobých efektů a jejich udržitelnost. V této souvislosti chceme svými plzeňskými zkušenostmi přispět k tvorbě zmíněného komplexního monitorovacího a evaluačního modelu.

Na základě zahraničních zkušeností jsme vymezili následující základní principy a předpoklady, které jsme použili při koncipování evaluačního výzkumného programu pro město Plzeň:

- výzkumný program musí vycházet z předpokladu širokých dopadů, které může projekt Plzeň 2015 mít; nejedná

se pouze o kulturní dopady, ale také o dopady sociální, ekonomické, environmentální a urbanistické, což předpokládá nejenom uplatnění komplexního (holistického) přístupu k výzkumu a evaluaci, ale také zapojení analytiků z různých vědních oborů – kulturologů, sociologů, kulturních antropologů, kulturních a urbánních geografů, ekonomů, urbanistů/ plánovačů, odborníků na projektový/ programový management atd.;

- je nutné kombinovat kvantitativní a kvalitativní metody a postupy výzkumu;
- je zapotřebí uskutečňovat nejenom aplikovaný (pro potřeby praxe, resp. decizní sféry), ale také akademický výzkum (z toho vyplývá potřeba použití

širokého spektra výzkumných metod a postupů);

- je zapotřebí zkoumat krátkodobé, střednědobé i dlouhodobé dopady projektu; evaluační výzkum je zapotřebí začít realizovat minimálně dva roky před a pět let po skončení tohoto projektu;
- je zapotřebí co nejdůsledněji oddělovat dopady projektu Plzeň 2015 od dopadu ostatních doprovodných kulturních a jiných podpor, programů a projektů.

Na základě zkušeností zahraničních měst a diskusí se zainteresovanými aktéry projektu Plzeň 2015 jsme v květnu 2012 navrhli následující tematické oblasti a indikátory, které by měly posloužit pro komplexní evaluaci projektu.

Tematické oblasti a evaluační indikátory projektu Plzeň – evropské hlavní město kultury 2015 (Z – základní, D – doporučené)

Tematická oblast / podoblast	Indikátory	Typ
1. Udržitelnost kulturního života ve městě		
Úroveň kulturní nabídky	Pozitivní ohlasy na kulturní a umělecký program EHMK (v ČR) v %	D
	Negativní ohlasy na kulturní a umělecký program EHMK (v ČR) v %	D
	Počet originálních kulturních a uměleckých produktů vytvořených v rámci EHMK	Z
Evropskost a inovativnost kulturních a uměleckých aktivit	Počet nadnárodních (přeshraničních) kulturních a uměleckých aktivit (projektů) a míra zapojení umělců a kulturních pracovníků z ostatních zemí EU	D
	Nové (inovativní) formy spolupráce vzniklé díky EHMK – (s ohledem na převažující žánr, zapojení zainteresovaných subjektů, územní dosah apod.)	Z
Přínosy a územní dosah kulturního a uměleckého programu EHMK	Příjmy z pořádaných akcí	D
	Celkový počet, struktura a spokojenost návštěvníků kulturního a uměleckého programu EHMK (podíl místních/ regionálních, národních a mezinárodních návštěvníků)	D
	Počet, struktura a spokojenost návštěvníků nejvýznamnějších kulturních a uměleckých akcí EHMK	D
Přímý vliv EHMK na rozvoj kreativních a kulturních odvětví ve městě	Celkové dotace poskytnuté v rámci programu EHMK <ul style="list-style-type: none"> - výše dotací poskytnutých kulturním a uměleckým organizacím, - výše dotací poskytnutých ostatním neziskovým (občanským) organizacím 	D

Tematická oblast / podoblast	Indikátory	Typ
Růst pracovních míst a investic do kreativních a kulturních odvětví	Výše a struktura přímých investic do kreativních (kulturních) odvětví, vyvolaných EHMK	D
	Výše a struktura dalších veřejných investic do kreativních (kulturních) odvětví	D
Postoje místních obyvatel a návštěvníků města ke kultuře a umění	Růst návštěvnosti muzeí a galerií ve městě (%)	D
	Růst návštěvnosti divadelních představení a koncertů ve městě (%)	D
	Růst návštěvnosti gastronomických a zábavních zařízení ve městě (%)	D
	Růst celkového zájmu o kulturu a umění ve městě (%)	D
2. Participace na kulturním a uměleckém programu		
Počet akcí a účastníků	Počet pořádaných akcí	Z
	Počet účastníků těchto akcí	Z
Šíře kulturní participace	Struktura účastníků pořádaných akcí (podle základních demografických, sociálních a ekonomických charakteristik)	Z
		Z
Zapojení dobrovolníků	Počet registrovaných dobrovolníků	D
	Počet proškolených dobrovolníků	D
	Objem dobrovolnické práce pro EHMK (počet osobodnů)	D
Spokojenost účastníků	Celková spokojenost účastníků s kulturním a uměleckým programem EHMK	D
3. Identita a image města		
Počet zveřejněných článků o EHMK a jejich mediální vliv	Počet zveřejněných článků o EHMK (s ohledem na typ média, obsah, hodnocení a územní dosah)	Z
	Počet on-line ohlasů (např. na sociálních sítích)	D
Image města na národní úrovni	Vnímání EHMK na národní úrovni (informovanost o EHMK a jeho vliv na návštěvnost města)	Z
	Vnímání Plzně jako kulturního centra	D
	Informovanost o Plzni a podíl kultury na celkovém image města	D
4. Filozofie a řízení projektu		
Počet sponzorů a způsob financování	Počet sponzorů	D
	Veřejné zdroje (místní, regionální)	Z
	Veřejné zdroje (národní)	Z
	Veřejné zdroje ostatní	Z
	Soukromé zdroje a vlastní příjmy	Z
	Přímé zdroje z EU	Z
	Doplňkové zdroje ze strukturálních fondů EU	D
	Výdaje na kulturní a umělecký program	Z
	Výdaje na marketing a komunikaci	Z
	Administrativní a provozní výdaje	Z
5. Evropská dimenze		
Evropská spolupráce	Příklady přeshraniční (unijní) spolupráce a partnerství na projektech a akcích EHMK (účast umělců, kulturních pracovníků, expertů podle spolupracujících zemí, formě spolupráce apod.)	Z
Evropské publikum ve městě	Podíl návštěvníků EHMK ze zemí EU	D

Tematická oblast / podoblast	Indikátory	Typ
	Podíl návštěvníků ze zemí EU na jednotlivých akcích EHMK	D
Evropanství (evropská identita) místních obyvatel	Evropská identita obyvatel města Plzně a její změny v důsledku EHMK	Z
	Vliv EHMK na identifikaci obyvatel města Plzně s Evropskou unií	D
6. Ekonomické dopady		
Růst pracovních míst	Růst pracovních míst v kreativních odvětvích	D
	Nárůst pracovních míst v cestovním ruchu	D
Počet, struktura a výdaje návštěvníků	Nárůst počtu návštěvníků města (%)	Z
	Nárůst výdajů návštěvníků města (%)	Z
	Zvýšení podílu zahraničních návštěvníků města (%)	Z
	Počet konferencí a seminářů iniciovaných EHMK	D
	Počet účastníků těchto konferencí a seminářů	D
	Celkový počet návštěvníků města (vč. podílu návštěvníků příjíždějících poprvé)	D
	Celkový počet zahraničních návštěvníků	D
Počet přenocování v ubytovacích zařízeních a obsazenost pokojů	Celkový počet přenocování ve městě a v Plzeňském kraji (vč. návštěvy známých a příbuzných, motivovaných EHMK)	Z
	Obsazenost pokojů v ubytovacích zařízeních ve městě	D
Další investice do infrastruktury vyvolané EHMK	Další investice (nová zařízení, rekonstrukce apod.), nezahrnuté pod EHMK	D
Další investice do kulturních a uměleckých zařízení	Další investice do kulturních a uměleckých zařízení (nových, rekonstruovaných), nezahrnutých pod EHMK	D
Vliv na životní prostředí	Změna výkonů městské hromadné dopravy (%)	D
	Změna emisní zátěže	D

ZÁVĚR

Projekt Plzeň – evropské hlavní město kultury je velkou výzvou jak pro město a jeho aktéry, tak pro naše pracoviště a jeho vědecko-výzkumné směřování. Nabízí se nám možnost zabývat se různými stránkami takovýchto velkých kulturních projektů a zapojit se do celoevropské diskuse o jejich přínosech a efektivitě. Již dnes si plně uvědomujeme, že kvalita evaluačního výzkumu nezávisí pouze na našich znalostech a zkušenostech, ale také na tom, jak je evaluační výzkum a jeho potřeba veřejností vnímána a jak budou kulturní organizace ve městě ochotné poskytovat relevantní informace o jimi pořádaných akcích.

Bez spolupráce a partnerství zainteresovaných subjektů není sebedeje koncipovaný evaluační výzkumný program možné úspěšně realizovat.

LITERATURA

- [1] EVANS, G., 2005. Measure for measure: evaluating the evidence of culture's contribution to regeneration. *Urban Studies*, 42(5/6): 959–984.
- [2] KUNZMANN, K. R., 2002. Kultur, Wirtschaft und Raumentwicklung. *Informationen zur Raumentwicklung*, 4(4/5): 185-197.
- [3] LANDRY C., 2000. *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. Earthscan, London.
- [4] PALMER, R., 2004, 2007. *European Cities and Capitals of Culture: Part I. and II. Study Prepared for the European Commission*. Palmer-Rae Associates: Brussels.
- [5] LÓCZY, D., TÓTH, J., TRÓCSÁNYI, A. (ed.), 2011. *Progress in Geography in the European Capital of Culture*. Imedias Publisher, Pécs.

[6] University Network of European Capitals of Culture, <http://www.uneecc.org/>

Capital of Culture Research Programme, <http://www.liv.ac.uk/impacts08/>

[7] University of Liverpool, Liverpool John Moores University, IMPACTS 08 - European

[8] ECOC - European Capitals of Culture Policy Group, <http://ecocpolicygroup.wordpress.com>

Článek je výstupem řešení projektu SGS č. 2013-051 „Monitoring a evaluace kulturních projektů na příkladu evropských hlavních měst kultury“.

Autor:

doc. RNDr. Jiří Ježek, Ph.D.

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta ekonomická

Katedra geografie/ Středisko pro výzkum regionálního rozvoje

jezekji@kge.zcu.cz

EVALUATION RESEARCH OF THE PROJECT PILSEN – EUROPEAN CAPITAL OF CULTURE 2015

Jiří Ježek

Abstract: The aim of the paper is to make a professional public acquainted with basic approaches, principles and indicators on a base of which a conception of monitoring and evaluation system conception of the project Pilsen – European Capital of Culture 2015 was created. The key themes were selected: sustainability of a cultural life in the city, participation in a cultural and artistic programme, identity and image of the town, philosophy and management of the project, European dimension and economic impacts.

Keywords: culture, European Capital of Culture, evaluation research, Pilsen

JEL Classification: R58